

Neerl. 79 (olim 79, P_{NAM}). PSEUDO-BERNARDUS VAN CLAIRVAUX, *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis* en *Formula honestae vitae*, Middelnederlandse vertaling; BERNARDUS VAN CLAIRVAUX, *Ex persona Eliae monachi ad parentos suos*, Middelnederlandse vertaling; DIRC VAN HERXEN, *Ene corte glose opt pater noster* en *Ene corte bedudinge ende toesprake marien*. – Zwolle, Wytenhuis, ca. 1430/40 en laatste derde 15de eeuw.

INHOUD. [1.a] F. 3r-3v *Dit is die tafele van sunte beerns gedachten* (= Pseudo-Bernardus, *Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis*, PL, 184, kol. 485-508⁴⁹). [b] F. 4r-7r *vanden inwendighen menschen* (VEle lude weten veel mer hem seluen en weten si niet Ander lude ansien si ende laten hem seluen Gode sueken si ouermids desen wtwendighen dinghen / = *Meditationes*, c. 1, kol. 485-487)⁵⁰. [c] F. 7r-

⁴⁹ Het auteurschap van dit traktaat werd reeds herhaalde malen diepgaand onderzocht. Men treft er overeenkomsten aan met volgende geschriften: *De diligendo Deo* (Ps.-Augustinus = Alcherus van Clairvaux, o. cist., fl. 12de eeuw), *De spiritu et anima* (Ps.-Augustinus = Alcherus van Clairvaux), *Manuale* (Ps.-Augustinus = compilatie van 11de-12de-eeuwse auteurs), *De interiori domo* (Ps.-Bernardus = een 12de-eeuws cisterciënzerwerk). De *Meditationes*, de traktaaten *De spiritu et anima* en *De interiori domo* en het *Manuale* vormen resp. het eerste, tweede, derde en vierde boek van Ps.-Hugo van St.-Victors *De anima*. Bovendien heeft men zonder succes getracht deze teksten toe te schrijven aan Petrus Comestor († 1180). Cfr. P. GLORIEUX, *Pour revaloriser Migne. Tables rectificatives, Mélanges de science religieuse*, 9, 1952 (Cahier supplémentaire), p. 27-28, 69, 71; R. BULTOT, *Les "Meditationes" Pseudo-Bernardines sur la connaissance de la condition humaine. Problèmes d'histoire littéraire*, *Sacris erudiri*, 15, 1964, p. 256-292.

⁵⁰ Tot f. 6v, r. 9 wordt deze tekst ook aangetroffen als het 20ste hoofdstuk in het tweede deel

11r *Vander bekenninge des menschen van buten ende vanden anxe des verscheidens der sielen vanden licham dat ander cappittel* (NAden wtwendighen menschen so come ic van minen olderen. mi eer verdoemt maecten dan gheboren / = *Meditationes*, c. 2, kol. 487-489). [d] F. 11r-16v *van edelheit ende duerbaerheit der sielen ende van snodicheit des lichams. dat .iij. cappittel* (O ziele die ghedeelt biste mitten beelde gods versiert mitter ghelijcnissen godes ghetrouwet mitten gheloue ghegiftet geeste / = *Meditationes*, c. 3, kol. 489-492). [e] F. 16v-19v *vanden loeue goede te siene ende vander hemelscher glorien dat vierte cappittel* (DAt loen is gode te siene te leuen mit gode te wesen mit gode. ende te wesen in gode. die alsal wesen in allen dinghen / = *Meditationes*, c. 4, kol. 492-493, nr. 11-13, r. 3). [f] F. 19v-20r *van waerachtiger penitentien* (EEn mensche waerachtich van penitentien. die is altoes in rouwe ende in arbeide hi is rouwich uan den voer gheleden sunden / = *Meditationes*, c. 4, kol. 493, nr. 13, r. 3: *Verus poenitens semper in labore et dolore* - kol. 494, nr. 13, r. 11). [g] F. 20r-20v *vander ghehoersamheit .vij.* (EEn goet ghehoersam mensche gift sijn willen ende sijn niet willen opdat hi segghen mach god mijn herte is bereit tot wesdu ghebiedes te doene / = *Meditationes*, c. 4, kol. 494, nr. 13, r. 11: *Omnis bonus obediens dat suum velle* - r. 17). [h] F. 20v *wat een minlic geselle us .vij.* (EEn minlic gheselle is allen luden dienstich. ende niement en is hi swaer want hi is innich tot gode / = *Meditationes*, c. 4, kol. 494, nr. 13, r. 18: *Amabilis socius, omnibus est officiosus* - r. 26). [i] F. 20v-21v *wat een trouwe knecht is* (Die trouwe knecht is in bescouwene gods ende in die hoeden zijns selues Daer om soe ten iersten tot dijnre hoeden alle dinen vlijt / = *Meditationes*, c. 4, kol. 494, nr. 13, r. 26: *Fidelis servus est in contemplatione Dei* - r. 54). [j] F. 21v-23r *Vander nutticheit dijns selues onderzoekhe .ix.* (Dijnre heelheit salste wesen een sorchuoldich ondersoeker dijn leuen salstu daghelics mit doer grauene onder zoeken / = *Mediationes*, c. 5, kol. 494-495). [k] F. 23r-26r *Van wat wi doen zullen als wi bidden ende vander enghelen dienst .x.* (Alse du in die kerke gaeste tot beden of tot singhen. soe laet buten bliuen dat gheruuchs. der vluender ghepense ende verghet alte male die sorghe / = *Mediationes*, c. 6, kol. 495-497, nr. 16-18, r. 14). [l] F. 26r-28r *Van reynicheit des herten xi* (PEense van gode dattu alre best pensen moghes. ende van di seluen dat alre quadeste dattu moghes ende dat saltu van hem ende van di meer ghelouen / = *Meditationes*, c. 6, kol. 497, nr. 18, r. 14: *Cogita itaque de Deo* - nr. 19). [m] F. 28r-29v *vander sekerheit des dodes .xii.* (HEt is seker datti de doet drighet oueral. ende dat di de duuel laghet. op dat hi dine siele moghe gripen als si wten licham gaet / = *Mediationes*, c. 7, kol. 497-498). [n] F. 29v-31v *vander onstadicheit des herten .xiii.* (NIet en is in mi vluuchtiger noch onstadigher dan mijn herte dat also dicke gode vertoernt alst mi laetende wtuloet mit quaden ghedachten / = *Meditationes*, c. 9, kol. 499-500, nr. 23-25, r. 7). [o] F. 31v-33r *vander besculdinge der sunden xiiij* (DAer om behoert te belijene dat toe liene is. want nummermeer inder seluer maniren of mitter seluer aendacht dat ic ghesundicht hebbe / = *Meditationes*, c. 9, kol. 500, nr. 25, r. 7: *Fateri ergo oportet quod fatendum est* - nr. 26). [p] F. 33r-35v *vanden belighene der sunden. xv* (OM dat ic ontsach die menichuoldicheit van minen sunde soe ontsach ic

van *Die grote euangelische Peerle*, Antwerpen, 1537, f. 98v-99v. Bij vergelijking van de Latijnse tekst met de Middelnederlandse versie is opgevallen dat op f. 5, tussen r. 13/14 de Latijnse zin *Tanta cognatio ... similitudo testatur* (cfr. *Meditationes*, c. 1, kol. 486A-B) niet werd vertaald of allezins niet uit een bestaande vertaling werd overgenomen. In *Die grote euangelische Peerle*, f. 99r, r. 17-18 komt een foutieve vertaling voor: *Al te grote kennisse is tussen hem ende ons*. Wellicht was de kopiist(e) door zo'n verkeerde interpretatie in de war gebracht wat hem/haar belette deze over te nemen: *kennisse* is immers de vertaling van *cognitio*, terwijl in de Latijnse tekst duidelijk *cognatio* (gelijkenis, verwantschap) staat; hierover gaat het trouwens in de context!

mi ander lude zunden te beirspene (!) / = *Meditationes*, c. 10, kol. 501, nr. 27, r. 10: *Multitudinem iniquitatum mearum expavescens* - kol. 502, nr. 30). [q] F. 35v-36v *vander consciencien wanneer die seluen niet en ziet xvij*⁵¹ (EN sie ic mi niet in soe en bekenne ic mi niet. mer sie ic mi in. soe en mach ic mi seluen niet verdraghen alsoe veel dinghen vijnde ic in mi / = *Mediationes*, c. 10, kol. 502-503, nr. 31). [r] F. 36v-37r *van wroghinghe der consciencien xvij* (MIne sunden en mach ic nie verhelen want werwaers ic gae mine conscientie draecht dat mit haer dat uter in gheset heb / = *Meditationes*, c. 11, kol. 503). [s] F. 37r-39v *van drien vianden. dat vleysch de werelt ende de duuel .xix.* (Mijn here mijn got helpe mi want die viande hebben mine siele alomme beleggen als dat licham. die werelt ende die duuel / = *Meditationes*, c. 12, kol. 503-504). [t] F. 39v-41r *van driehande kunne der gedachten .xx.* (Mijn vleysch is vanden slike ende daer om heb ic van hem slijclie ende vleyslic ghepense. ydele ende curiose vander werelt / = *Meditationes*, c. 13, kol. 504-505; c. 14, kol. 505-506, nr. 37, r. 7-21⁵²). [u] F. 41r-44v *van korthheit deses teghenwoerdicheit leuens .xxij.* (Die daghen des menschen sijn als die scheme op der eerden ende hier en is ghen merzen. ende dan en is die mensche bina niet als hi schijnt te stane / = *Meditationes*, c. 15, kol. 506-508).

[2] F. 44v-49v *Hier begint sunte berendes epistel van eersamheit des leuens* (O Alre lieueste broder du biddest. van mi dat ic me noch nerghent en heb ghehoert. yement eyschen van sinen vorsten / = *Bernardus Silvestris?* (fl. 1150), *Formula honestae vitae*, PL, 184, kol. 1167-1170C)⁵³. [3] F. 49v-52v *Dits sunte beerns epistel tot des monics elyas olders onder den namen elye* (= *Epistola CXI: Ex persona Eliae monachi ad parentes suos*, PL, 182, kol. 253-255)⁵⁴. [4] F. 52v-54v *SUnte bernardus seit* (Het is dat alre meeste dinc kunnen leuen. Die en leuet niet die op blasen van houerdicheit). [5] F. 54v-55v *SUnte ysidorus seit* (vanden ghebede worde wi ghereyniget vander lessen worde wi gheleert ende beide ist guet oft ment hebben mach). [6] F. 55v-56r *Over twee "clercen"*: f. 55v *TO benonien* (*Bononia*: wellicht *Bologna*) woende een clerc die seer lecker was van leuene Ende het gheuel dat een predicker moninc die van sinen lande was quam tot hem, f. 56r. Een clerc ouertreckede eens in sijn herte of die ghene die verdoemt worden wel verlosset solden worden. [7] F. 56r *Twee rijmspreuken*: 1. Holt v reyne. Ende kent v kleyne. Voer wien dat si Sijt bedect. Ende onbeuleect Soe sijdi vri; 2. Elc yaghet dat hem behaghet (rood omkaderd). [8] F. 57r-83v *Dirc van Herxen* († 1457), *Vertaling van vier Latijnse traktaatjes van zijn hand, met name twee over het onzevader en twee over het weesgegroot, die, alhoewel zij tot het tweede deel (Die materie van den doechden) van zijn eerste Collatieboek behoren, hier afzonderlijk zijn overgeleverd: betreft het onzevader, f. 57r-59r Prologus opt pater noster* (= *Prologus super orationem dominicam*), f. 59r-73r *Hier volghet voert ene corte glose opt pater noster in forme eens ghebedes ghetoeghen vten synne der hiligher leerre* (= *Brevis explanatio orationis dominice per modum orationis secundum sententias sanctorum*); betreft het weesgegroot, f. 73v-76r *Prologus op die engelsche gruete* (= *Prologus super salutatione angelica*), f. 76r-83v *Hier volghet ene corte bedudinge onder een forme des ghebedes ende toesprake marien* (= *Explanatio brevis angelice salutationis*)⁵⁵.

⁵¹ De tekst van het zestiende kapittel *Vanden berouwene*, in de inhoudsopgave vermeld (f. 3r), ontbreekt.

⁵² Ten gevolge van een weggesneden blad ontbreekt de Middelnederlandse tekst die beantwoordt aan *Meditationes*, c. 14, kol. 505, nr. 36-37, r. 1-7.

⁵³ P. GLORIEUX, *art. cit.*, p. 73.

⁵⁴ Zie ook *S. Bernardi Opera*, VII. *Epistolae*, I. *Corpus epistolarum 1-180*, ed. J. LECLERCQ & H. ROCHAIS, Romae, 1974, p. 283-285.

⁵⁵ Ph. H. J. KNIERIM, *Dirc van Herxen (1381-1457), rector van het Zwolsche fraterhuis*. Proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Letteren en Wijsbegeerte aan de

BESCHR. – Perkament; 83 bladen (f. 1r-v en 56v blank, f. 74 en 83 gescheurd); één kolom; oorspronkelijke foliëring: a (f. 3r), c (f. 19r), d (f. 27r) - dij (f. 28r), diij (f. 30r), eij (f. 35r) - eijj (f. 36r), f (f. 41r) - f. i[iij] (f. 44r). Twee gedeelten – eerste gedeelte (f. 3-56): blad en bladspiegel resp. 161 × 110 mm en 112/114 × 69/71 mm, littera textualis, ca. 1430/40 – tweede gedeelte (f. 1-2, 57-83): blad en bladspiegel resp. 155 × 109 mm en 113 × ca. 76 mm, littera cursiva, laatste derde van de 15de eeuw. Behalve de twee, meestal drie regels hoge rode lombarden (een niet ingevulde lombarde op f. 76r), de rood aangestreepte hoofdletters, drie rode regelvulsels (f. 44v, 54v, 56r) en de hier en daar tussen f. 9r-52v al dan niet rood omkaderde en/of onderlijnde teksttoevoegingen, zijn vier initialen versierd: op f. 3r en f. 4r een vijf regels hoge blauwe initiaal met rood penwerk gevuld (resp. twee bladen in S-vorm en kolven) en omgeven (resp. parels tot in de marge langs een drievoudige rijgdraad en kolven); op f. 44v een vier regels hoge rode O-initiaal met dito penwerk gevuld (opengewaaierd blad aan S-vormige stengel), en boven en onder aan de zijwaartse afrondingen afgezet met twee kolven (op deze langs de marge ontspringen fijne spiraallijntjes); op f. 57r een vier regels hoge blauwe initiaal met rood penwerk gevuld (kolven) en omkaderd door parels, die tot in de marge langs een drievoudige rijgdraad lopen. Oorspronkelijke band van stug perkament; drievoudig doorgestoken rug met lederen riempjes, waarvan de onderste volledig van het boekblok zijn losgekomen (de linkerhelft van het bovenste riempje ontbreekt); rug onderaan beschadigd; achterplat met overslag (in het midden een gaatje van een ontbrekende bindsnoer). Op f. 2r leest men onderaan: *Dit boec hoert den susteren toe witen huys buten voerster poerten pater noster*; hieruit blijkt dat oorspronkelijk de twee gedeelten afzonderlijk waren en nadien bij elkaar werden gebracht, op deze wijze dat de schutbladen van de glossen op het onzevader en het weesgegroet (vgl. de woorden *pater noster* en de reeds ver uitgewiste penneproeven *P[ater noster] | P[ater] noster* (f. 2r) die duidelijk wijzen naar de daaropvolgende *Prologus opt pater noster*, alsook de bladafmetingen die aan deze van het tweede gedeelte gelijk zijn) werden geplaatst vóór de Ps.-Bernardus-teksten (nu f. 1-2), zodat het voornoemde bezittersmerk betrekking kon hebben op het nieuwe samengestelde handschrift (een mogelijke reden van deze handelwijze ligt misschien in het feit dat de samensteller van het handschrift streefde naar een zekere continuïteit in de vormgeving: de litterae textuales der besproken eigendomsnotitie en van het eerste tekstgedeelte, hoewel van een verschillende hand, gelijken enigszins op elkaar). Niettemin eindigt het eerste gedeelte op een eigen colofon (f. 56r): *Item dyt boeck hoert den susteren van wijtten huys*. Dit klooster van zusters van het gemene leven onder de bescherming van de H. Agatha werd in 1462 in de Musschenhage buiten de Voorsterpoort (thans Camperpoort) te Zwolle gesticht, op basis van een hofstede die de fraterheer (?) Witte (Wito) van Windesheim, een oom van Dirc van Herxen, in 1404 had gekocht en die hij reeds in 1409, beginjaar van Dirc van Herxens rectoraat te Zwolle, ter beschikking van vrome vrouwen had gesteld; op dat ogenblik bewoonde Margaretha (van) Noirtberghen, de moeder van Dirc van Herxen, binnen dat grote erf

Rijksuniversiteit te Leiden, Amsterdam, 1926, p. 124-126; J. DESCHAMPS, *De Dietse kollatieboeken van Dirc van Herxen (1381-1457), rektor van het Zwolse fraterhuis*, Handelingen van het XXIIIe Vlaams filologencongres, Brussel, 1-3 april 1959, [1959], p. 186-193. De Latijnse tekst van deze glossen wordt bewaard in de inc. Antwerpen, Museum Plantin-Moretus, R 19.1 (*olim* R 518bis) en in de inc. Luik, Grand Séminaire, 6 M 27 (cfr. M.-L. POLAIN, *Catalogue des livres imprimés au quinzième siècle des Bibliothèques de Belgique*, IV, Bruxelles, 1932, p. 22-23, nr. 3685; + *Supplément*, Bruxelles, 1978, p. 258, nr. 3685 met vermelding van nog andere repertoria).

een klein huis⁵⁶. Nog andere bezitters — op één na onidentificeerbaar — worden vermeld op f. 2r: *tobe van gulick*; op f. 2v in potlood: *ex munificentia | M.T. | 15/12/34/ D.A. Stracke* (M[aria Theresia Josephina Benedicta] T[asset], geboren te Roermond in 1896 en gestorven te Boxtel in 1981, was de weldoenster van pater Stracke toen hij tussen 1918-1921 in Nederland als kapelaan o.a. gedurende twee jaar te Den Haag werkzaam was)⁵⁷; op de binnenzijde van het voorste plat in potlood: *V[ander?] Haegen*; op de rug bovenaan: *Diere[ns?] | 1905*.

LIT. — D. A. STRACKE, *Ene corte glose opt Pater Noster*, Ons geestelijk erf, 9, 1935, p. 268-301: uitgave van f. 57r-73r. ID., *Corte glose op die engelsche gruede*, l.c., p. 388-401: uitgave van f. 73v-83v. Beide teksten werden onveranderd overgenomen in de *Middeleeuwsche glose op het Pater en Ave (XIVe eeuw)*, uitgegeven en met aantekeningen voorzien door D. A. STRACKE, Antwerpen, 1936. J. DESCHAMPS, *Microreproductie van belangrijke Middelnederlandse handschriften*, Archief- en bibliotheekwezen, 39, 1968, p. 211. ID., *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken*. Tentoonstelling ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van de Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis, Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, 24 okt.-24 dec. 1970, Catalogus, 2de herz. druk, Leiden 1972, p. 248-251.